doc. PhDr. Tomáš Surý, ArtD. Katedra spevu, Katedra teórie hudby, Katedra scénografie. Vysoká škola múzických umení v Bratislave. ORCID

Abstrakt: Príspevok je pripomenutím dvoch výročí, ktoré sa viažu k roku 2024. Pred 195 rokmi sa narodila a pred 135 rokmi zomrela grófka Ľudmila Zamoyska-Gizická (1829-1889). Článok má dve časti. V prvej sa venujem osobnosti Ľudmily Zamoyskej, jej pôsobeniu a významu pre slovenské hudobné a diplomatické dejiny. Ďalej sa uvádzam krátku reflexiu svojich doterajších činností, ktoré som v súvislosti s touto osobnosťou vykonal. V druhej, samostatnej časti, sa podrobne venujem zachovanej korešpondencii s Františkom Lisztom, ktorá je uložená v Štátnom archíve v Trnave.
Kľúčové slová: Ľudmila Zamoyska-Gizická, piesňová tvorba, habsburský viedenský dvor

Abstract

The post is a reminder of two anniversaries that are tied to 2024. Countess Ľudmila Zamoyska-Gizická (1829-1889) was born 195 years ago and died 135 years ago. The article consists of two parts. In the first, I focus on the personality of Ľudmila Zamoyska, her work and significance for Slovak musical and diplomatic history. Next, I present a brief reflection of my activities so far, which I have carried out in connection with that personality. In the second, separate part, I deal in detail with the preserved correspondence with František Lisz, which is stored in the State Archives in Trnava.
Key words: Ľudmila Zamoyska-Gizická, songwriting, Habsburg court in Vienna

Ľudmila Zamoyska – krátka reflexia jej osobnosti a tvorby

Ľudmila Zamoyska sa narodila v Trnave[1] alebo Brestovanoch[2] 24. marca 1829. Jej otcom bol gróf Jozef Saryusz-Zamoyski (1797-1882), ktorý pochádzal z významného poľského rodu Zamoyski zo mesta Zamość a zomrel v Brestovanoch na Slovensku. Jej matkou bola grófka Eleonóra z Abensberg a Traun (1803-1882), pochádzala z rakúskeho šľachtického rodu, ktorý bol od roku 1653 (udelenie výsad ríšskych grófov) až do roku 1918 exponovaný na dvoroch rakúskej vetvy Habsburgovcov. V roku 1865 sa Ľudmila Zamoyska vydala za grófa Michala

Tadeusza Gizyckeho (1840?-1898). Z rokov 1865 až 1883 sa nám zachovalo jeho 164 listov, ktoré napísal svojej manželke. Dnes sú uložené v Štátnom archíve v Trnave. Manželia mali spolu syna Jozefa (Józef Gizycki(1870-1926). Jeho 100 zachovaných listov, ktoré napísal matke pochádza z rozpätia rokov 1875-1883 a sú tiež uložené v Štátnom archíve v Trnave. Podľa korešpondencie ovládala minimálne poľštinu, nemčinu a francúzštinu.

Aj keď žila Ľudmila Zamoyska na rôznych miestach, na Slovensku v rodinnom sídle: kaštieli v Brestovanoch. Zdržiavala sa aj na cisárskom dvore vo Viedni, pretože bola dvornou dámou cisárovej matky, veľkovojvodkyne Žofie Bavorskej (1805-1872). Presné obdobie, kedy pôsobila vo Viedni je ťažko určiť, no niektoré z jej skladieb sú napríklad datované v Burgu v roku 1860.[3]

Podľa listov, ktoré písala hlavne matke Eleonóre z Viedne, k jej úlohám patrilo okrem iného aj komplexné zabezpečenie niektorých hudobných podujatí v okruhu arcivojvodkyne Žofie a celková príprava slávnostných hostín.[4]

Vychádzajúc z rozsiahlej zachovanej korešpondencie možno konštatovať, že grófka Ľudmila Zamoyska veľa cestovala, zdržiavala sa v rôznych európskych mestách, aj dôležitých hudobných metropolách, ako napríklad Krakov, Berlín, Drážďany, Weimar, Regensburg a pod.

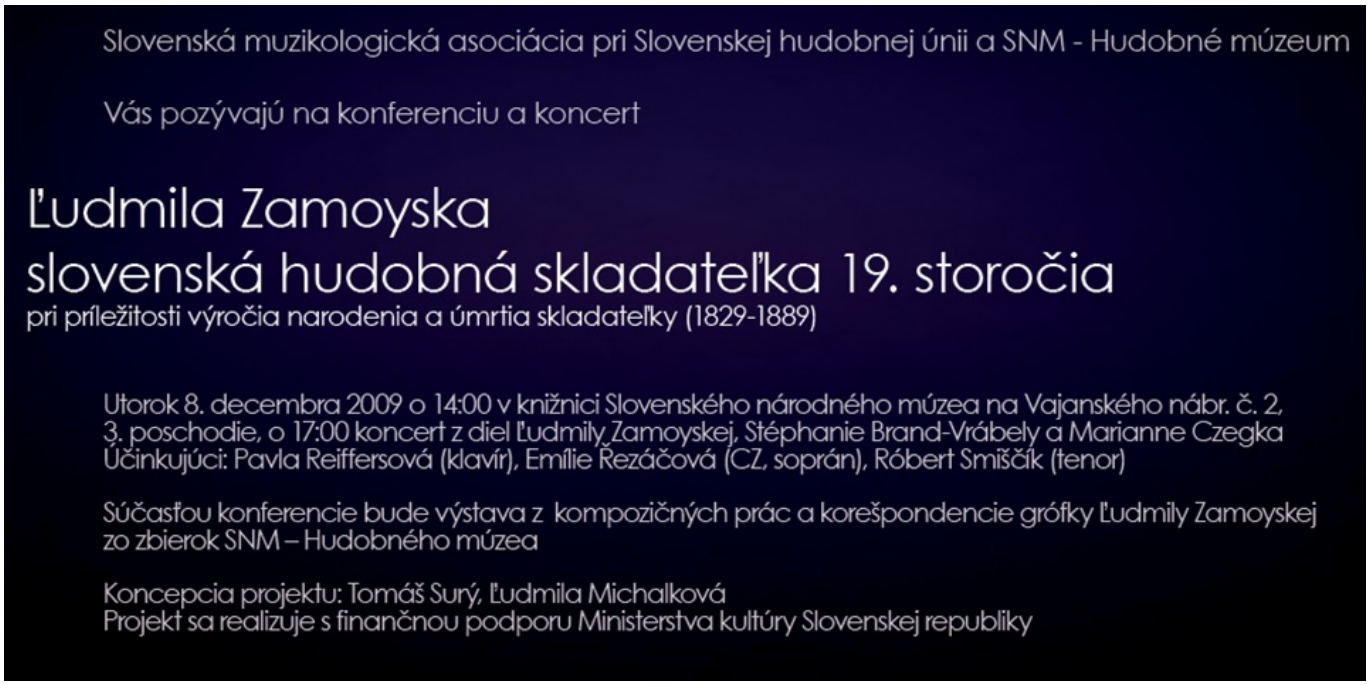
Zomrela v roku 1889 v Badene a je pochovaná v rodinnej hrobke na cintoríne v Malých Brestovanoch.

Pozostalosť grófky Zamoyskej je na Slovensku uložená vo viacerých archívoch: Štátny archív Trnava, Slovenské národné múzeum-Hudobné múzeum (ďalej SNM-HuM). Podľa zachovaných dokumentov sa rodina venovala okrem mnohých iných aj divadelným aktivitám. Ich konkretizácia, charakter a rozsah by si rovnako ako v prípade aktivít rodín Brunsvik a Chotek v Dolnej Krupej zaslúžili samostatný výskum a štúdiu.[5]

Ľudmila Zamoyska sa dostala do viedenských kultúrnych kruhov, dopĺňala si hudobné vzdelanie, stávala sa styčným bodom medzi aristokratickými rodinami na južnom Slovensku a

Viedne. Napísala viac ako 20 skladieb, ktoré sa uvádzali vo Viedni a v šľachtických rezidenciách v okolí Trnavy. Aj po mnohých uznaniach vo viedenskej hudobnej spoločnosti sa vždy z Viedne vracala do rodných Brestovian a priniesla si vraj aj klavír, na ktorom hrávala s Franzom Lisztom.

Projekt Ľudmila Zamoyska – slovenská hudobná skladateľka 19. storočia (2009)

Pozvánka na podujatie (foto Tomáš Surý, 2012)

Osobnosťou grófky Zamoyskej som sa vo svojom profesionálnom živote hudobného historika zaoberal už viackrát. Niektoré stretnutia boli milé a obohacujúce, väčšinou príjemné, niektoré boli nepríjemné a niektoré sú dodnes nedoriešenou témou. Po prvýkrát som sa stretol v roku 2009. V tom roku totiž uplynulo180 rokov od jej narodenia a zároveň 120 rokov od smrti. Vtedy som z mojej iniciatívy pripravil s kolegami z Hudobného múzea SNM *Projekt Ľudmila Zamoyska – slovenská hudobná skladateľka 19. storočia*. Príprava neveľkého podujatia trvala takmer celý rok 2009, v kontextoch SNM sa rýchle tempo vtedy nenosilo.

Celý projekt mal pozostávať z troch častí:

1. Výstava v priestoroch Knižnice Slovenského národného múzea (2009)

Ako autor projektu a vtedajší zamestnanec SNM-HuM som od začiatku upozorňoval vedenie, že vo fonde SNM-Hudobného múzea je len obmedzený zlomok dokumentov, ktorý by dokazoval hudobnú a kultúrnu činnosť grófky Zamoyskej a teda, že hlavný dôraz chcem položiť na koncert a na vedeckú konferenciu, ktoré by jej osobnosť takpovediac „oživili“.

Fond Ľudmily Zamoyskej sa nachádza v SNM-HuM, obsahuje 210 signatúr. Zbierku tvorí súbor archívnych dokumentov, prevažne korešpondencia a materiál, ktorý sa týka majetku šľachtickej rodiny Zamoyskovcov z Brestovian. Materiál dokumentuje účasť a podiel skladateľky na hudobnom živote viedenského kultúrneho okruhu druhej polovice 19. storočia, ako aj styky s Clarou Schumannovou, Franzom Lisztom a uvádzanie jej skladieb vo Viedni a v Bratislave. Väčšina týchto pamiatok nebola dovtedy nikdy vystavovaná.

Až následne som bol informovaný, že tlak z vtedajšieho vedenia SNM-HuM, aby sa výstava uskutočnila v kaštieli v Dolnej Krupej viac dní (aj napriek všetkých logistickým nevýhodám a rozsahu podujatia) súvisí s osobnými prepojeniami na zamestnancov (správca objektu, kuchyňa). Zjavne malo ísť o lákavú možnosť privyrobenia si.

Napokon sami podarilo odolať tlaku a logicky „sa“ rozhodlo, že podujatie bude v Bratislave. Dokazuje to aj žiadosť o zmenu v špecifikácii grantu (Bratislava 16. júla 2009), ktorú som ako riešiteľ skoncipoval a následne ju potom kolega Mgr. Ladislav Kačic, PhD. ako predseda Slovenskej muzikologickej asociácie pri Slovenskej hudobnej únii podal na ministerstvo.[6]

Nakoľko vtedajšie vedenie SNM-HuM trvalo na tom, že na výstave môžu byť len exponáty z vlastného fondu, bola táto krátkodobá expozícia vlastne len preskromnou (spolu 24 exponátov), no obsahovo objavnou súčasťou konferencie.

Záber z expozície (foto Tomáš Surý, 2012)

2. Odborná konferencia, ktorá by reflektovala miesto Ľudmily Zamoyskej v kontextoch hudobného života Slovenska a strednej Európy v 19. storočí (2009)

Na muzikologickej konferencii odznelo šesť odborných príspevkov. Ľudmila Michalková, ktorá mala na konferencii hlavný príspevok o mieste Ľ. Zamoyskej v dejinách hudby na Slovensku v 19. storočí, konštatovala, že ostatné akademické Dejiny slovenskej hudby (edit. Oskár Elschek, Bratislava 1999), neuvádzajú osobnosť skladateľky a klaviristky Zamoyskej, a to aj napriek tomu, že jej životu a jej skladateľskému odkazu sa venovalo už pred pár desaťročiami viacero bádateľov (Z. Hrabussay, Z. Nováček, v SNM Jarmila Martinková a Alexandra

Tauberová). Výsledkom úvodného príspevku bolo konštatovanie, že obchádzanie Zamoyskej v domácej muzikologickej literatúre je o to poľutovaniahodnejšie, že predovšetkým piesňová tvorba skladateľky sa dá považovať za akési východisko pre umeleckú pieseň, ktorá sa na prelome 19. a 20. storočia naplno rozvinula u mladších skladateľov (napr. Schneider-Trnavský). Ľudmila Zamoyska, ktorej časť povinností dvornej dámy viazala k cisárskemu dvoru, si vo Viedni dopĺňala aj svoje hudobné a kultúrne vzdelanie, a tak bola akýmsi styčným bodom medzi grófskymi rodinami na južnom Slovensku a vo Viedni. Napísala viac ako 20 skladieb, ktoré sa uvádzali vo Viedni a v šľachtických rezidenciách v okolí Trnavy.

Ľudský a osobnostný portrét osobnosti skladateľky na konferencii doplnili mladí muzikológovia – nová generácia bádateľov. Lucia Duchoňová hovorila o živote rodiny Zamoyskovcov v Brestovanoch, Sylvia Urdová predstavila dokumenty k činnosti Ľudmily Zamoyskej v zbierkovom fonde SNM-HuM, absolvent teórie hudby na VŠMU Andrej Čepec predniesol referát o klavírnych školách v pozostalosti hudobnín Ľ. Zamoyskej a Pavla Reiffersová predniesla analytické poznámky k charakteristike kompozičného rukopisu Ľ. Zamoyskej na pozadí skladieb pre klavír. Ja som predstavil dokumenty k činnosti Ľ. Zamoyskej z fondu Štátneho archívu v Bratislave, ktoré sú dnes presunuté do Štátneho archívu v Trnave.[7]

Ak si uvedomíme, že len fond SNM-HuM vlastní 210 signatúr (prevažne korešpondencia) z majetku šľachtickej rodiny brestovianskych Zamoyskovcov, nehovoriac o stovkách dokumentov z korešpondencie a notového fondu, uložených v Štátnom archíve v Trnave, išlo v osobnosti Zamoyskej o podnetnú výzvu pre bádateľov do budúcich rokov. Na konferencii som okrem iného uviedol, že v listoch Zamoyskej ide nielen o bežné informácie o rodinnom živote a živote na dvore, ale aj o vzácne výmeny názorov, korektúry skladieb medzi Zamoyskou a Franzom Lisztom a Clarou Schumannovou, transkripcie symfónií klasikov (J. Haydn, W. A. Mozart), operných šlágrov tej doby, piesne romantikov, hudba súčasníčok – to všetko je svedectvom bohatého hudobného života v brestovianskej rezidencii Ľ. Zamoyskej a tiež jej klavírnej virtuozity.

Ľudmila Michalková a Tomáš Surý prezentujúci na konferencii (Foto Tomáš Surý, 2012)

3. Koncert z diel Ľudmily Zamoyskej, väčšinou v novodobej premiére (2009)

Za mimoriadne podstatnú časť projektu možno považovať skutočnosť, že organizátori nechceli zostať len pri teoretickej reflexii autorky a jej doby, ale dokázali nájsť dosť síl a entuziazmu odsledovať hudobné naštudovanie a zabezpečiť predvedenie skladieb Zamoyskej a súčasníčok-skladateliek. Nešlo pri tom isto o jednoduchú prácu, nakoľko mnohé Zamoyskej skladby nevyšli tlačou a bolo treba uskutočniť archívny výskum a prepis skladieb. Pavla Reiffersová hrala na koncerte sólové skladby pre klavír i sprevádzala spevákov. Väčšina skladieb zaznela v novodobej slovenskej či európskej premiére. Najrozsiahlejšou kompozíciou

bolo osem piesní Ľ. Zamoyskej – *Acht Lieder*. Krátke, no invenčné kompozície predniesla sopranistka Katarína Melišková. Náročným pre klaviristku bol *Walzer für Klavier.* Záverečná pieseň Zamoyskej *Leb wohl, Auf Wiedersehn!* patrila tenoristovi Róbertovi Smiščíkovi, vtedajšiemu hosťujúcemu sólistovi SND.

Hudba Ľ Zamoyskej, ladená v salónnom tóne, bola kvalitou vysoko nad ďalšími skladbami koncertu od iných ženských skladateliek, ktoré v dobe Ľ. Zamoyskej spájali kultúrnu líniu Viedeň-Slovensko. Išlo napríklad o skladby ako päť náladových obrazov pre klavír *Aus den Bergen* od bratislavskej rodáčky Stéphanie Brand-Vrábely(1849-1919) a *Nachruf* od sólistky Dvorného divadla vo Viedni, skladateľky a hlasovej pedagogičky Marianne Czegka (1786-1850). Z tohto pohľadu musím vysoko hodnotiť aj dramaturgiu autorov koncepcie podujatia: spojenie Zamoyskej a ďalších hudobných skladateliek dalo podujatiu nadhodnotu, rozmer dnes aktuálnej rodovej otázky.

Celé podujatie bolo v priestoroch knižnice SNM na Vajanského nábreží, v priestore, ktorý, ako sa ukazuje, by sa mohol aj do budúcnosti stať salónom zaujímavých komorných hudobných podujatí. Význam jednodňového podujatia bol okrem iného aj v tom, že všetci referujúci znova akcentovali Zamoyskej miesto v dejinách slovenskej hudby 19. storočia a oživili sa diela, ktoré doposiaľ na koncerte nezazneli. Podujatie vzbudilo už na mieste živú diskusiu. Čo bolo potešujúce, že v auditóriu sedelo dosť mladých ľudí, študentov bratislavského hudobného školstva. Podujatie vzbudilo pozornosť médií: na mieste vznikol rozhovor s redaktorom Slovenského rozhlasu, do tlače bola zadaná recenzia dr. Terézie Ursínyovej (Hudobný život). Pochvalne hodnotil podujatie aj bývalý generálny riaditeľ SNM dr. Peter Maráky: *„Mimochodom gratulujem k programu o Ľ. Zamoyskej a k jeho videodokumentácii na webe SNM. Toto je naša budúcnosť: živý kontakt, ale aj jeho záznam a sprístupnenie cez Web TV SNM, a hlavne, že boli aj dokumenty. Skvelé, všetkým ešte 3x blahoželám. Peter Maráky.*“(10. 12. 2009).“[8]

Výstava v Poľskom inštitúte v Bratislave (2011)

Hneď po konferencii sa ku mne dostala správa, že podujatie sa veľmi páčilo najmä časti

verejnosti, ktorá zastupovala poľskú menšinu na Slovensku a najmä zamestnancom Poľského inštitútu v Bratislave. Vznikol nápad usporiadať rozsiahlejšiu výstavu na pôde Poľského inštitútu, pretože každému bolo jasné, že dokumenty v majetku Hudobného múzea SNM by bolo zaujímavé doplniť a konfrontovať s tými, ktoré boli v tom čase uložené v Oblastnom archíve na Križkovej ulici v Bratislave. Vernisáž výstavy *Stretnutie s veľkou Neznámou: Grófka Ludmilla Gizycka-Zamoyska* spojená s hudobným vstupmi z diel autorky bola 23. 3. 2011 v Poľskom inštitúte na Námestí SNP č. 27 v Bratislave. Účinkujúcimi na vernisáži boli Maroš Klátik (klavír), Mária Hanyová (soprán), Emílie Řezáčová (soprán) a Róbert Smiščík (tenor).

Táto výstava bola pochopiteľne rozsiahlejšia, komplexnejšia, pripravená zo strany Poľského inštitútu profesionálnejšie. Pri adjustácii diel pomáhali aj moji študenti-seniori z UTV. Za mimoriadne považujem, že sme mohli vystaviť originály z fondov Oblastnom archíve na Križkovej ulici v Bratislave. Jeho vtedajší riaditeľ Ing. Jozef Hanus, CSc. by určite dosvedčil, kto vtedy vybavoval všetky potrebné povolenia, koho popis bol na všetkých žiadostiach a podobne. Hovorím to preto, pretože po tejto výstave sa moje meno vytratilo zo všetkých materiálov a výstup mi jednoducho ukradli.

Spolupracovníčka na koncepcii výstavy spolu s vtedajším vedením Hudobného múzea SNM dali vyhotoviť skeny v požičaných pamiatok a túto „panelovú“ výstavu potom bez môjho vedomia odprezentovali v Západoslovenskom múzeu v Trnave (2011). V tej dobe som už nebol zamestnancom SNM-HuM a pri náhodnej návšteve Trnavy som svoju výstavu uvidel. Na plagáte som síce bol uvedený ako spoluautor, ale keď som sa opýtal, prečo ma nezavolali k príprave alebo aspoň na vernisáž, len mi povedali, že na to zabudli. Keď som upozornil na prípadný honorár, oznámili mi, že podujatie nie je honorované a v takom prípade je moja otázka bezpredmetná. Išlo o nepravdu, pretože informácie o výške honorárov muselo Západoslovenské múzeum zverejniť na webe a je dohľadateľné doteraz. Naviac ako spoluautor som ani neudelil súhlas na zverejnenie výstavy na ďalších miestach.

Následne v roku 2012 otvorili výstavu ešte raz v priestoroch Hudobného múzeum SNM kaštieľ Dolná Krupá. Tam som už ani nešiel.

Otvorenou otázkou zostali texty konferenčných príspevkov. Tie všetci autori riadne v termíne odovzdali (2008). Tie mali byť podľa dohody preložiť v Poľskom inštitúte do poľštiny. Potom mal v kooperácii so SNM-HuM, PI a v kooperácii s o.z. Theatrica vzniknúť zborník z konferencie. Projekt sa však „nejako“ zdržal prvý rok, druhý rok... Aj keď som vtedy už bývalých kolegov viackrát prosil o uzatvorenie záležitosti vydania zborníka, a to aj za cenu, že zborník bude len v slovenskom jazyku, nedostal som sa vlastne už ani k textom príspevkov. Je to o to smutnejšie, že všetci autori svoje príspevky odovzdali načas a tie si potom našli asi svoj osud. Ich autori si našli vlastné cesty ako neskôr svoje príspevky publikovať.

Druhá časť tohto článku je vlastne môj nikdy nepublikovaný text z vtedajšej konferencie. Možno to vysvetlí, prečo je tak úzko špecializovaný a má tak obmedzený rozsah. Vznikal totiž ako súčasť väčšieho celku, ktorému z vôle ublížiť nebolo dopriate vzniknúť.

Bibliografia:

- ČEPEC, Andrej: Ludmilla Giżycka-Zamoyska a jej hudobná tvorba. In: Musicologica Slovaca , vol. 4, no. 2, 2013, s. 276-305.
- DUCHOŇOVÁ, Lucia: Kultúrny prínos rodiny Zamoyski z Brestovian. In: Vplyv šľachtických rodov na európske kultúrne dedičstvo. Bratislava: SNM-HuM, 2022, s. 216-231.
- EBEL, Otto: Women Composers: A Biographical Handbook Of Woman’s Work in Music. New York: Chandler, 1902.
- ELSCHEK, Oskár (ed.): Dejiny slovenskej hudby: Od najstarších čias po súčasnosť. Bratislava: SAV, 1996.
- NOVÁČEK, Zdenko: Ľudmila Zamoyská: Klaviristka, skladateľka a organizátorka. In: NOVÁČEK, Zdenko: Významné hudobné zjavy a Bratislava v 19. storočí. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1969, s. 61-67.
- SURÝ, Tomáš: Panstvo Dolná Krupá: Archívne a obrazové dokumenty z 18. až 20. storočia: Bratislava: Theatrica, 2015.

- TAUBEROVÁ, Alexandra: Uber die Gemeinsamkeiten im Musikleben von Pressburg und Wien im 19. Jahrhundert. In: Aus der Geschichte Osterriechs in Mitteleuropa. Wien: Janineum, 2003.

Poznámky

[1] EBEL, Otto: Women Composers: A Biographical Handbook Of Woman's Work in Music. New York: Chandler, 1902, s. 58.

[2] Ludmiła hr. Zamoyska z Zamościa h. Jelita (M.J. Minakowski, Genealogia potomków Sejmu Wielkiego) (sejm-wielki.pl) (7. 7. 2024).

[3] *Bei Vollmond*, ktorú venovala Clare Schumannovej je jej datovanie: *Burg*, *1860*; archivovanie BRa, ArZB, sign.: C. 1264/53, No. 5 (kartón 55).

[4] TAUBEROVÁ, Alexandra: *c. d.*, s. 282.

[5] Okrajovo som sa témy dotkol In: SURÝ, Tomáš: Panstvo Dolná Krupá: Archívne a obrazové dokumenty z 18. až 20. storočia: Bratislava: Theatrica, 2015; 117 strán, ISBN 978-80-971729-1-6; druhé upravené vydanie: Bratislava: Theatrica, 2017; 120 strán, ISBN 978-80-971729-3-0. Najaktuálnejšie info k téme pozri: PETRÁŠ, Stanislav: Kaštieľske divadlo a divadelné predstavenia šľachty v Dolnej Krupej. In: Vplyv šľachtických rodov na európske kultúrne dedičstvo. Bratislava: SHM-Hudobné múzeum, 2022, s. 151-178.

[6] „Dovoľujeme si Vás požiadať o zmenu v špecifikácii v grante Ministerstva kultúry SR, číslo zmluvy: MK-7569/2009/4.2.5, ktorý bol pridelený Slovenskej muzikologickej asociácii pri SHÚ na projekt *„Ľudmila Zamoyska – slovenská hudobná skladateľka 19. storočia.“* Ide konkrétne o zmenu miesta realizácie podujatia z „Kaštieľ Dolná Krupá“ na „bašta Luginsland, severné hradby Bratislavského hradu“. V čase, keď sme vypracovávali podklady grantu, nebolo ešte zrejmé, že bašta Luginsland, ktorá bola neprístupná z dôvodu komplexnej rekonštrukcie Bratislavského hradu, bude už v lete 2009 v plnej prevádzke. Hlavnými dôvodmi na túto

zmenu sú: 1. Bratislava je centrom odborného hudobného školstva a hudobných inštitúcií, je v nej koncentrovaný hudobný život a profesionálne umelecké telesá, z čoho vyplýva lepšia dostupnosť podujatia pre odborné publikum i laické publikum a jeho celková vyššia rezonancia v širšej verejnosti, ktorá sa prejaví vo vyššej návštevnosti podujatia, 2. možnosť bezprostrednejšieho mediálneho zviditeľnenia podujatia, 3. operatívnosť pri preprave zahraničných hostí a umelcov pôsobiacich v Bratislave, 4. v sále je koncertný nástroj, v rovnakom priestore, ako bude prebiehať konferencia. Ostatné špecifikácie v grante, ako aj jeho zámer podujatia, zostávajú nezmenené.“

[7] Bližšie pozrie samostatnú druhú časť tohto článku.

[8] Ľudmila Zamoyska – konferencia a koncert (youtube.com)